

DUDA HANGSZEREGYÜTTESBEN?

Általában a dudás Moldvában is egymagában játszott. Csak néhány olyan adatra bukkantam, hogy más hangszer jelenlétében szólott volna a csángó dуда. Minuc Péter tett említést arról, hogy felesége *dobával tartotta a hángját*, azaz dobbal kísérte a dudajátékot (StGy_MDV_0088, 2001). Dima Mihály is megerősítette ezt (StGy_MDV_0088, 2001). Amint kiderül az előző fejezet idézeteiből, a Zsitár családban úgy látszik, hogy előfordult, hogy a sípos apa megszólaltatta a hangszert a „formációban” (zenekaron) belül is (StGy_MDV_0084, 0085, 2003), ilyenkor tehát hegedűvel, dobbal, kobozzal, cimbalommal szólhatott együtt a „síp”. Palack Antal is meséli róluk 1991-ben, hogy csimpoly, koboz és dob egyszerre játszott (StGy_No8_0015, 1991; lásd még StGy_MDV_0084, 0085, 2001), de Zsitár János szerint itt sem volt tipikus (StGy_MDV_0085, 2001). Mesterke Gergely szerint koboz is kísérte régen a sípot (StGy_MDV_0089, 2001).

Palack Antal is hangsúlyozta, hogy Porondi többnyire magára játszott, de ő (Palack Antal) még hallott „sípöt”, kobzot és dobot egyszerre játszani lakodalomban (StGy_No8_0014, 1991):

S. Gy.: *De maga még úgy hallott, hogy csimpoly vagy síp, s koboz és még dob?*

P. A.: *Dob há.*

S. Gy.: *Ez a három volt így, vagy még más is volt?*

P. A.: *Ez a három volt, nem, nem.*

S. Gy.: *Így muzikáltak tánchoz?*

P. A.: *Úgy, igen, igen há.*³¹

³¹ Tudjuk, hogy régebben nem volt ritka, hogy a dуда más hangszerekkel szólalt meg, sőt talán ez volt a tipikus a dуда aranykorában. Manga (1968: 131, 135) Szabolcsit (1929: 172) idézve említ egy 1798-ból való útleírást, amely dudás-cimbalmos zsidó bandáról tudósít és közli, hogy a „magyarbéli cigánybandában két dudás is volt”. Valamikor szokásos lehetett a hegedű-duda párosítás, hiszen Esterházy Pál énekgyűjteménye (1656) emlegeti ezt a párost (*Irodalomtörténeti Közlemények* 1892). Hegedű-duda párost ábrázol Birckenstein magyarországi várakról szóló, 1686-ban kiadott könyve (Manga 1968: 133). Szintén Manga (1968: 149–150, 152) szegedi, szentesi és kiskunfélegyházai példákat emleget, ahol a dudás hegedűvel, klarinétal, tekerővel és cimbalommal együtt is szerepelt. Apor Péter írta (1987: 57), hogy székely nemesek „feles cigány hegedűsök,

A cimbalom hegedűvel együtt ugyancsak elterjedt lehetett Moldvában. Már Gegő Elek is említi moldvai cigányzenészeket, „a cigányok hegedűje és czimbalmával összhangzó kesergő oláh dal késő éjfélig zavara...” (Gegő 1987: 23).

Magam három moldvai cimbalmossal találkoztam, a luzikalagori csángó Buták Györggyel (kobzos is, StGy_Kz0012), a nagypataki csángó Zsitár Péterrel (dobos is, StGy_MD_0033, 2004) és a cigány Antim Ioannal (kobzos is, StGy_MDV_0233, -0237, -0238, -0247, 2007) (fényképeiket lásd a Néprajzi Múzeum fényképtárában). Mindhárman

dudások az szánban, kiáltásokkal, muzsikaszóval, úgy járták az tartományt” – nem biztos ugyan, hogy egyszerre muzsikáltak. Másutt említi, hogy „kivált a nagy embereknek régi időben, mikor mulattanak, igen kedves muzsikájuk volt az töröksíp, egyszersmind az dob... Amely nótákat peng az sípval fúttanak, ugyan idította az embereket mind az italra, mind a vigasságra...” (Apor 1987: 24–25). Mivel Apor használta a duda szót is, bizonytalan, hogy itt a síp szót a dudára avagy a töröksípra érti-e. Előfordult ugyanis, hogy általános gyűjtőfogalomként használták a síp kifejezést a fúvós hangszerekre. Néhány sorral ezután ugyanis így folytatja: „Asztaltól felkelvén vagy még asztalnál ülven is, kézen volt az hegedű és duda, ottan-ottan az furulya és cimblom is, azután táncolni kezdettek”. Apor Péterrel (1987: 82) tudjuk azt is, hogy a székely főnemesek lakodalmi menetében „egy ifjú legény nagy sastollas forgókban és tigris-, párdücbőrökben felöltözvén” ment elől, utána – közvetlen a násznép előtt – „voltanak az töröksíposok, trombitások dobbal”, a temetéseken pedig töröksíp és trombita szolgáltatta a gyászzenét (1987: 116). Pávai István (1993: 63–64) angol, magyar, székely, palóc, román és délszláv példákat is sorol föl a hegedű-duda együttesre, és említi klarinét-duda és töröksíp-duda párosítást is (1993: 64–65). Pesovár Ernő (1972: 23, 39) alapján idézi az 1514-ben írt augsburgi röpiratot Dózsa György kivégzéséről, ahol hegedűvel és sípokkal is zengettek a tüzes trón körül táncolni kényszerített lázadó jobbágynak (Pávai 1993: 63). Amennyiben a síp szó itt valóban dudát jelent, ez is a hegedű és duda együttes példája. Mihálka szerint a régi szegedi parasztlakodalmakon a bőrduda mellett olykor megszólalt a hegedű is (Mihálka 1962: 87–88).

Kodály furulya-duda párosítást említi (1973: 85). A duda dobbal való kíséretére is magyar, bukovinai román, bolgár, macedón, cseremisiz és spanyol példákat hoz Pávai (1993: 71). Szintén nála olvashatunk furulya-hegedű-duda, hegedű-klarinét-duda, tekerő-duda együttesekről, és síp-dob, töröksíp-dob párosokról is (Pávai 1993: 64–71). Sebő Ferenc (1984: 3) bihari román klarinét-dob kettősről ír.

Markl tanulmányában cseh és morva területeken említi duda, hegedű és cimbalom együtteseket és rámutat, hogy a duda fejlődését (pl. a fújtató megjelenését) éppen az együttesben való használatának igényei irányították (Markl idézi Manga 1962: 176).

Alexandru a román dudáról írt monográfiájában említi, hogy a gáinai leányvásáron hegedű, klarinát és duda mellett táncoltak a fiatalok (Alexandru idézi Manga 1962: 179).

Bulgáriában magam is számos alkalommal hallottam és rögzítettem duda-godulka-kaval-cimbalom-tangóharmonika-dob stb. együtteseket, akik gyakran egy énekesnővel együtt léptek föl vendéglőkben és mulatóhelyeken (StGy-Kz-0093, 1977; StGy-Kz-0095, 1975 és a NM fénykép- és diagyűjteménye, 1975, 1977).

játszottak hegedűssel együtt. Zsitár Péter pedig – mint fennebb láttuk – családi bandájukban hegedű mellett sípbal, dobbal és kobozzal is cimbalmozott együtt.

Mint láttuk a fenti Minuc Péter-, illetve Palack Antal-idézetekből, a csángóknál is előfordult a duda-dob páros, de összetettebb kombinációban is jelen volt. A fenti Mesterke Gergely-idézetben előforduló duda-koboz párosra nem találtam példát az irodalomban. Kallós Zoltán viszont készített felvételt román koboz-duda párossal (ADAL, 2004, 18. szám).

Moldvában is általános érvényű lehetett, hogy „két dudás nem fért meg egy csárdában”, egyetlen dudás sem említette, hogy más dudással együtt játszott volna valaha. Manga (1968: 131, 135) ugyan említ egy magyarországi útleírást, miszerint „magyarbéli cigánybandában voltak két kipróbált dudások” 1798-ban, de ez Magyarországon is ritkaságszámba mehetett. A skót dudásoknál ezzel szemben igen gyakori, hogy sok dudás együtt menetel (StGy_VHS_0048, 1983). Svédországban és Magyarországon meglepően párhuzamosan fejlődött ki a táncmuzsika és ébredt újra a dudamuzsika. Az 1980-as években rendszeresen részt vettem a dalarnai Dalajärna faluban (itt halt meg az utolsó eredeti svéd dudás az 1930-as években) nyaranta szervezett dudás-tekerős-nyckelharpás (svéd zengőhúros, billentyűs hegedű)-citerás táborban (úgynevezett „bordunstämman”, azaz a bordós és zengőhúros hangszerek fesztiválja), ahol sokszor tucatnyi táncmuzsika svéd dudás játszott együtt (StGy_VHS_0036, StGy_VHS_0042, 1987, 1985; StGy_VHS_0047, 1987).³²

³² 1991-ben, nem sokkal azelőtt, hogy a történelem folyamán először ezer moldvai csángó utazott Budapestre a pápalátogatás alkalmával, irtóztató árvíz pusztított Moldvában. Kéthárom nappal azután érkeztem föl egy segélyszállítmánnyal Külsőrekecsinbe. Az emberek elmesélték, hogy a kicsi patak, amelyet normálisan szinte át lehet ugrani, dunányivá duzzadt egy félórás felhőszakadás után. *Leszakadt a homály* – mondták a csángók. Külsőrekecsinbe pusztított legjobban, a falut a felismerhetetlenségig elpusztította. Alig találtam meg régi ismerőseim házát. Gergely bácsi kicsi vályogházát nem is találhattam, hiszen úgy ahogy volt, elmosta az ár. A patak partján lakott, csakúgy, mint szomszédja, Fehér Márton primás. (A pápalátogatásról lásd StGy_No8_0019-0022, 1991; a moldvai árvízről Külsőrekecsinben, Csík faluban és Alsőrekecsinben, lásd: StGy_No8_0012-0014, 1991; valamint NM fénykép- és diatár 1991, színes és fekete-fehér képek). A patakhoz közel lakók zöme nem mert többé ottmaradni. A domb túloldalán új falut hoztak létre, Dumbrovény néven. Újfalunak is hívják, de több falu is, pl Ferdinánd, Dózsa György ugyanazt a nevet viseli. A *Csángó föld* térkép Újrekecsin nevet is megad). A sors úgy hozta, hogy itt is szinte szomszédságba került a két muzsikos, „sípós” és „hegedűs”. Azelőtt sem Külsőrekecsinben, sem Dumbrovényben nem játszottak soha együtt.

Gergely bácsi mindig mondta, hogy valaha sok dallamot tudott. Ez adta az ötletet, hogy összehozzam kettejüket. Fehér Márton szinte minden helyi és környékbeli dallamot ismer. Az összes táncdallamot, de egy-egy éneket is. Sikerült is előcsalogatni még néhány dallamot. Az 1997-ben, saját gyűjtéseimből közreadott *Moldvai csángó hangszeres zene* kazettán hallható egy ilyen közösen játszott dallam.

Eltekintve a Zsitár család és a szabófalvi dudások említett esetétől, semmi jele sincs annak, hogy Moldvában használatos lett volna ez a párosítás. Minden dudást megkérdeztem, senki sem játszott együtt hegedűvel. Nem emlékeznek a csángók, hogy előfordult volna a hegedű-duda páros Moldvában, de az előcsalogatásnak eredményes módja volt Mesterke Gergely és Fehér Márton összehozása.

Hasonló okból vittem el Gábor Antal lujzikalogari primást Mesterke Gergelyhez és Petru Ghiurcahoz 1997-ben. Gergely bácsi akkor már nem tudta megfújni a „sípót”, mert az újragyárttatott „sípjának” bőre eresztett.

45. Mesterke Gergely külsőrekecsini „sípós” és Fehér Márton külsőrekecsini primás életükben először együtt muzsikálnak. Dumbrovény, 1994.